

С.М. Грiневська, к.е.н.

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ПРИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ

Незважаючи на активне формування нового правового простору, в Україні ще зберігається і посилюється суперечливість інституційного базису регулювання багатьох економічних і соціальних відносин. Особливо гострою залишається проблема створення дієвих нормативно-розпорядчих та фінансово-економічних методів реалізації законів і підзаконних актів. Існують протиріччя між окремими новими правовими нормами і ще чинними, між інституціональними та реальними умовами господарської діяльності.

Недосконалість інституційної складової соціально-економічної системи найбільше проявляється в неефективності контролю за виконанням офіційних норм і правил. В Україні на сьогодні ведеться активна робота з нормування питань децентралізації управління економікою, у тому числі з метою забезпечення більшої самостійності регіонів, тому існує необхідність дослідження інституційно-правових особливостей забезпечення саморозвитку регіону в сучасних умовах функціонування економіки.

У звіті Уряду за 2014 р. [1] оприлюднено такі законотвірчі ініціативи з децентралізації економіки:

законодавче забезпечення децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування;

розробка законів щодо зміцнення фінансової та податкової спроможності місцевих бюджетів, розширення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері землекористування та адміністративних послуг;

© С.М. Грiневська, 2014

гармонізація з нормами законодавства ЄС основних вимог до будівель та споруд, удосконалення містобудівного законодавства, децентралізація повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю.

Основним досягненням законотворчої діяльності уряду є розробка Концепції реформи місцевого самоврядування та децентралізації державної влади в Україні, яку було затверджено урядом, із пакетом відповідних законів. Головні принципами, згідно з якими має здійснюватися реформа, є такі: повсюдність місцевого самоврядування; чітке розподілення повноважень між рівнями влади; правова, організаційна та фінансова спроможність місцевого самоврядування [2]. Суть Концепції полягає в управлінській та бюджетній децентралізації влади [3]. Разом із повноваженнями на місця передаватимуться і кошти, якими розпоряджатимуться органи місцевого самоврядування.

Також прийнято урядове рішення з напрямом до децентралізації повноважень у країні з ініціативою Мінрегіону схвалити Постанову № 664 від 26.11.2014 р. «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України», яка дає можливість органам місцевого самоврядування самостійно затверджувати загальну чисельність апарату місцевої ради, її виконавчих органів та витрати на їх утримання [4], документ набуває чинності з січня 2015 р.

Законотворча діяльність у комітетах Верховної Ради України у 2014 р. щодо регіонального розвитку здійснюється активно (див. таблицю). На опрацюванні в комітетах Верховної Ради України знаходиться Проект Закону про засади державної регіональної політики, але оскільки ще на розгляді Верховної Ради України знаходиться внесений Президентом України законопроект про внесення змін до Конституції України (реєстр. № 4178а), який на виконання вимог суспільства стосовно децентралізації влади безпосередньо стосується реорганізації системи органів місцевої влади, то ухвалення «Закону про засади державної регіональної політики» до часу розгляду і прийняття зазначеного законопроекту про внесення змін до

*Законопроекти комітетів Верховної Ради України
щодо регіонального розвитку в 2014 р.*

№ з/п	Номер реєстрації	Дата реєстрації	Назва законопроекту
Прийняті законодавчі акти			
1	1283	08.12.2014	Постанова Верховної Ради України про зміни в адміністративно-територіальному устрої Донецької області, зміну і встановлення меж Волноваського, Новоазовського та Тельманівського районів Донецької області
2	1282	08.12.2014	Постанова Верховної Ради України про зміни в адміністративно-територіальному устрої Донецької області, зміну і встановлення меж Артемівського району Донецької області
Законопроекти, що знаходяться на опрацюванні в комітетах Верховної Ради України			
3	0908	27.11.2014	Проект Закону про засади державної регіональної політики
4	0915	27.11.2014	Проект Закону про добровільне об'єднання територіальних громад
5	<u>1011</u>	27.11.2014	Проект Закону про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16 вересня 2014 р. № 1680-VII
6	<u>1011-1</u>	28.11.2014	Проект Закону про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»
7	<u>1130</u>	01.12.2014	Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»
8	<u>1345</u>	10.12.2014	Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» (щодо збільшення державних гарантій у соціально-економічному розвитку)
9	<u>1473</u>	15.12.2014	Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (щодо уточнення порядку здійснення окремих повноважень)
10	<u>1529</u>	22.12.2014	Проект Закону про тимчасовий порядок здійснення повноважень місцевого самоврядування на період проведення антитерористичної операції
11	<u>1069</u>	27.11.2014	Проект Закону про зміну системи регулювання економіки
12	<u>1106</u>	28.11.2014	Проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зміни складу доходів місцевих бюджетів
13	<u>1223</u>	03.12.2014	Проект Закону про внесення змін до ст. 24-1 Бюджетного кодексу України (щодо спрямування коштів державного фонду регіонального розвитку на виконання будівництва, реконструкції, капітального ремонту загальноосвітніх шкіл, дошкільних навчальних закладів, закладів позашкільної освіти, спортивних майданчиків)
14	<u>1252</u>	04.12.2014	Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері земельних відносин
15	<u>1369</u>	10.12.2014	Проект Закону про вільну (спеціальну) економічну зону «Умань»
16	<u>0907</u>	27.11.2014	Проект Закону про внесення зміни до ст. 40 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» (щодо реалізації національного проекту «Технополіс»)

Конституції України є передчасним. За необхідності зміни та доповнення до законів, які не стосуються майбутньої конституційної реформи, можуть бути внесені до законів, що регулюють відповідні суспільні відносини: Закони України «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про центральні органи виконавчої влади» та ін. Системний же перегляд у регулюванні зазначених відносин має бути здійснений після завершення конституційної реформи щодо децентралізації влади та ухвалення закону про територіальний устрій України.

На сьогодні вкрай актуальними є пропозиції та рекомендації щодо включення положень про децентралізацію та самостійний розвиток регіонів у законодавчі акти, які регулюють регіональну політику та які було прийнято без урахування цих положень. Це обумовлюється необхідністю у вже прийнятих нормативно-правових актах наявності нових положень щодо управління економікою регіонів у кризових ситуаціях, які склались у всіх сферах соціально-економічної діяльності протягом останнього року.

З огляду на проголошення владою України «забезпечення бюджетної автономії та фінансової самостійності місцевих бюджетів» [5] і «змін щодо децентралізації, які мають бути прийняті невідкладно» [6; 7] закони, які унормовують процеси децентралізації управління, зокрема регіонального розвитку, потребують подальшого вдосконалення та доповнення для приведення нормативно-правової бази щодо регулювання державної регіональної політики у відповідність до настанов уряду України.

Зокрема, Угодою щодо фінансування програми підтримки секторальної політики (Підтримка регіональної політики України, яка впроваджуватиметься до 2020 р.) заплановано залучити допомогу ЄС на суму 55 млн євро (із яких 50 млн євро – кошти секторальної бюджетної підтримки, 5 млн євро – технічна допомога), яку буде спрямовано на вдосконалення нормативно-правової бази

регіональної політики; забезпечення стабільного і передбачуваного фінансування регіонального розвитку; зміцнення фінансової автономії місцевої влади; запровадження ефективної системи моніторингу й оцінки ефективності реалізації регіональної політики; посилення конкурентоспроможності регіонів України; поліпшення економічної, соціальної та територіальної згуртованості регіонів [8]. Перший транш на підтримку регіональної політики України очікується у 2015 р.

Нова державна регіональна політика має поєднувати пошук самостійних дій регіону та цілеспрямоване державне регулювання з обов'язковою політикою взаємодії з регіонами. Створення ефективного механізму державного управління у сфері регіонального розвитку має враховувати механізми саморозвитку регіону. Це передбачає формування нової державної регіональної політики, сутність якої полягає у виокремленні сфери спільних дій і сфери особистих компетенцій для оптимального поєднання регіонального саморегулювання та державного регулювання регіонального розвитку. При цьому під саморозвитком регіону [9] розуміється самостійний розвиток зі здатністю регіону забезпечувати самодостатній збалансований розвиток разом із максимальним використанням внутрішніх і зовнішніх позикових ресурсів для задоволення потреб населення регіону, а також з адаптивними властивостями щодо подолання несприятливих соціально-економічних тенденцій. Механізм саморозвитку обумовлює посилення координуючої ролі держави як регулятора процесів саморозвитку та «мобілізатора» зусиль для становлення сучасних інститутів самостійного розвитку [10].

Закон України «Про засади державної регіональної політики» не містить таких нових напрямів державної регіональної політики [11], як децентралізація управління економікою, у тому числі з метою надання більшої самостійності регіонів, хоча у пояснювальній записці до закону зазначено, що «метою ухвалення законопроекту є створення

законодавчої основи для реалізації нової державної регіональної політики, яка має охоплювати значно більше коло питань, ніж просто підтримка регіонального розвитку» [12]. Крім того, метою законопроекту визначено створення такої базової законодавчої основи, яка потрібна для початку реалізації нової регіональної політики та підготовки низки інших законів і нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, що впливають із цього Закону.

Уряд України зазначає, «що влада має докласти всіх зусиль для запровадження механізмів реальної децентралізації» [13] і «що найближчим часом Парламент ухвалить законопроекти про внесення змін до законодавчих актів України, які регулюють процеси децентралізації, і серед них Закон України «Щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг» [14], Закон України «Про засади державної регіональної політики» [12] та ін.

Для обґрунтованого отримання коштів на підтримку регіональної політики України та на виконання настанов уряду України щодо необхідності децентралізації [15; 16] і «створення законодавчої основи для реалізації нової державної регіональної політики» [17] потрібно вносити доповнення, що відображають формування нової регіональної політики згідно з принципами саморозвитку [18] в умовах децентралізації управління. Принциповими доповненнями, які несуть у собі змістовне навантаження та формують принципи нової державної регіональної політики, є такі:

Невиправдано вузька дефініція терміна «регіон». Визначення регіону тільки як території є надто обмеженим по суті та неточним фактично. Однієї територіальної складової недостатньо для визначення регіону, тому ототожнювати поняття «територія» і «регіон» неправильно. Не вказано, а це важливо, що регіон є адміністративно-територіальною складовою держави з певними економічними, соціальними, культурними властивостями, з особливим характером політичної організації

суспільства регіону. Пропонується визначення регіону як адміністративно-територіальної складової держави, яка має власні економічну, культурну, соціальну ідентичності з системою органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя).

Позитивні зміни в регіонах мають бути підтверджені відповідною позитивною динамікою параметрів показників регіонального розвитку. Тому потрібно законодавчо визначити, що регіональний розвиток – це процес соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних та інших позитивних змін у регіонах, який виявляється в поліпшенні динаміки відповідних регіональних показників.

Метою державної регіональної політики визначено «створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів ...» [12]. Метою державної регіональної політики по суті є *забезпечення підвищення рівня життя населення регіону*, дотримання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання *шляхом ефективного розвитку регіонів на засадах укріплення державності України та для досягнення загальних національних цілей розвитку держави*. Створення умов – це засіб досягнення мети. У центрі державної регіональної політики має бути людина, комфортний рівень її життя незалежно від місця проживання. Це і є метою політики. Обов'язковою складовою мети державної регіональної політики має бути забезпечення соціальної та економічної єдності регіонів у складі держави (ефективний та гармонійний розвиток регіонів на засадах укріплення державності України). Доповнення щодо загальних національних цілей розвитку держави є необхідним з огляду на обов'язковість акценту на усвідомленні того, що регіональна політика має здійснюватися виключно з метою досягнення національних цілей розвитку країни.

Принципи державної регіональної політики не містять головних принципів: *децентралізації та саморозвитку*.

Децентралізація управління – трансформація всієї управлінської системи. *Принцип децентралізації* передбачає структурні зміни в системі державного управління, пов'язані з наданням більшій самостійності іншим рівням управління. Необхідність запровадження принципу децентралізації відбивається у всіх настановах і меседжах Президента України та інших керівних урядових осіб, і є потреба у його закріпленні в законодавчому акті. Децентралізація сприятиме оновленню інститутів влади, формуватиме умови щодо не тільки надання більшої самостійності агентам управління, але і становленню системи кадрової відповідальності на засадах публічних критеріїв результативності роботи управлінців. Державна регіональна політика має реалізовуватися також на основі *принципу саморозвитку* – здатності самостійно вибирати цілі розвитку регіону, механізми та критерії їх досягнення, змінюючи за необхідності як самі цілі, так і їх параметри, структуру та інші характеристики. При розвитку регіону за принципами саморозвитку провідна функціональна роль відводиться локалізованим видам діяльності в економіці регіону, що продукує такі зовнішні наслідки, які згуртовують економічний простір регіону на основі розвитку конкурентного середовища.

Нова стратегія економічного розвитку ЄС «Європа-2020: стратегія розумного, стійкого та всеосяжного зростання» планує зосередити фінансові ресурси на «підтримці інноваційного розвитку регіонів як розвитку конкурентоспроможності, економічного зростання, поліпшення якості життя та стійкого розвитку». Інноваційність підходів до регіонального розвитку в Україні має ґрунтуватися на використанні каталізаторів регіонального розвитку; мотивації регіонів до саморозвитку, диверсифікації сфер економічної активності; подоланні патерналістських очікувань [19; 20]. Це дозволяє підвищити ефективність регіонального саморозвитку за допомогою інтеграції відтворювальних процесів і більш раціонального використання економічних та соціальних ресурсів. Слід зазначити, що

подібна самостійність в умовах належності до єдиного економічного простору держави встановлює нову роль для державних органів управління. У нових реаліях перед системою державного управління постає завдання розробки цілей, інструментів і механізмів розвитку національної економіки, що складається з відносно самостійних регіонів із «їх власними устремліннями, потребами і спроможністю» [21]. При цьому одним із найбільш важливих завдань державного управління є забезпечення ефективного інтегративного ефекту в процесі взаємодії різних рівнів влади: державної, регіональної та муніципальної.

Існує пряма залежність між принципами державної регіональної політики: децентралізації та саморозвитку. Запровадження цих принципів відбивається на об'єктах впливу «інтереси держави – інтереси суб'єктів господарювання – інтереси громадян» і відзначається такими вигодами: перерозподіл повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади - підвищення ефективності економічної діяльності суб'єктів господарювання – підвищення ефективності економічної діяльності суб'єктів господарювання. При цьому вигоди інтересів держави полягають у тому, що децентралізація сприяє підвищенню сприйнятливості органів влади до місцевих потреб і проблем. Коли відповідальність за забезпечення послуг буде децентралізованою, місцеві органи зможуть краще оцінити співвідношення витрат і доходів, а також гнучкіше реагувати на потреби населення в рамках бюджетних обмежень.

Є сумнівним включення до принципів державної регіональної політики «принципу субсидіарності – передачі владних повноважень на найнижчий рівень управління для найбільш ефективної реалізації» [12]. Застосування принципу субсидіарності не є беззаперечним [22]. Крім того, наведене визначення принципу є некоректним. Субсидіарність – принцип, що становить основу розподілу повноважень і компетенцій між акторами, які перебувають на різних рівнях владної піраміди.

Принцип субсидіарності припускає, що управління здійснюється на можливо нижчому рівні, *коли це доцільно*. На сьогодні суть принципу субсидіарності визначається по-різному, у переважній більшості як простий критерій розподілення повноважень [23; 24]. Але при цьому майже всі дослідники цього питання як у юридичному, так і в політичному значенні наголошують, що субсидіарність – принцип федералізму, і його застосування можливе тільки у федеративній державі [25-33]. Принцип субсидіарності також розглядається як синонім автономії [34].

Висновки. У реальній практиці неповною мірою використовується самостійність суб'єктів регіонального управління, встановлена законодавчими актами. Досвід діяльності місцевих органів влади підтверджує тенденцію збільшення функцій, що ними виконуються за рахунок делегування на нижчі рівні значної кількості повноважень і управлінських функцій. у даний час формується конституційна реформа, згідно з якою саме на регіональному рівні мають бути вирішені основні проблеми та відповідальність за здійснення соціально-економічної політики щодо регіонального планування, прогнозування, управління технічним розвитком, управління соціальною сферою, кредитно-фінансової та зовнішньоекономічної діяльності з поступовим відведенням ролі держави до координації, взаємоузгодження інтересів усіх учасників процесу регіонального управління. Державне регулювання розвитку регіонів має забезпечувати регуляторні функції: стимулювання економічного зростання, раціональне використання трудового потенціалу, забезпечення прогресивних зрушень у галузевій і територіальній системах, підтримку експорту продукції та послуг, а головною метою державного управління регіональним розвитком є забезпечення економічної та соціальної стабільності, захист вітчизняних виробників на світових ринках, регулювання майнових відносин, забезпечення самодостатнього самостійного розвитку кожного регіону України.

Література

1. Звіт Уряду за період лютий-листопад 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247777352&cat_id=246711250.

2. 100 днів діяльності Уряду: найголовніше [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247377011.

3. 100 днів діяльності Уряду: мовою фактів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.kmu.gov.ua/file:/// C:/ Documents% 20and% 20Settings/-Downloads/100_gov_days_facts.pdfPeri](http://www.kmu.gov.ua/file:///C:/Documents%20and%20Settings/-Downloads/100_gov_days_facts.pdfPeri).

4. Зроблено ще один крок на шляху децентралізації – місцеві ради самостійно визначатимуть структуру та чисельність своїх виконавчих органів / Прес-служба Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/control/.

5. Уряд схвалив законопроект про бюджетну децентралізацію / Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» (щодо запровадження нової моделі міжбюджетних відносин) / Прес-служба Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247505561&cat_id=244274160.

6. В. Гройсман повідомив про плани першого засідання Конституційної комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rus.newsru.ua/ukraine/01apr2015/groisman.html.

7. Нова політика державного управління: децентралізація, дерегуляція, дебіюрократизація і відповідальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247836382&cat_id=244274160.

8. Підписано Угоду з ЄС щодо фінансування програми підтримки секторальної політики / Прес-служба Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ре-

сурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=247780090&cat_id=244276429.

9. Грiневська С.М. Модернiзацiя нацiональної економiки шляхом забезпечення саморозвитку рiгiонiв / С.М. Грiневська // Актуальнi проблеми економiки. – 2012. – № 11 (137). – С. 169-173.

10. Clark C. What Can One Learn From the Asian Flu? Implications for the Development State / C. Clark, S. Chan. – N.Y, 2004. – P. 41-44.

11. В. Гройсман: серед прiоритетних завдань – реформування мiсцевого самоврядування i децентралiзацiя влади / Державний фонд сприяння мiсцевому самоврядуванню в Украiнi [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.municipal.gov.ua/news/show/id/1030.

12. Закон Украiни «Про засади державної рiгiональної полiтики» вiд 5 лютого 2015 р. № 156-VIII // Вiдомостi Верховної Ради Украiни. – 2015. – № 13. – Ст. 90.

13. В. Гройсман: маємо робити усе задля пришвидшення темпiв нашої роботи i формування належної системи самоврядування в краiнi / Прес-служба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.chairman.rada.gov.ua/news/Top-novyna/73022.html.

14. Проект Закону Украiни «Про внесення змiн до деяких законодавчих актiв Украiни щодо розширення повноважень органiв мiсцевого самоврядування та оптимiзацiї надання адмiнiстративних послуг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minregion.gov.ua/discussion/proekt-zakonu-ukrayini-pro-vnesennya-zmin-do-deyakh-zakonodavchih-aktiv-ukrayini-schodo-rozshirennya-povnovazhen-organiv-miscev-100881/.

15. Главным приоритетом конституционной реформы является децентрализация: выступ Президента Украiни на першому засiданнi Конституцiйної Комiсiї [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.decentralization.gov.ua/news/item/id/239.

16. Гройсман В.Б.: децентрализация сделает Украину сильной / Первое заседание Конституционной комиссии [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу: www.pravo.ua/news.php?id=0047269.

17. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про засади державної регіональної політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua/go/156-19.

18. Гріневська С.М. Теоретико-методологічні засади саморозвитку регіону як потенціалу сталого розвитку / С.М. Гріневська // Економіка промисловості. – 2013. – № 3(63). – С. 70-77.

19. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of the Regions A Budget for Europe 2020 – Part II: Policy fiches [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ec.europa.eu/health/programme/docs/maff_2020_fiches_en.pdf.

20. Іжа М.М. Трансформація регіональної політики ЄС: висновки для України / М.М. Іжа // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2013. – Вип. 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/j-pdf/trpd_2013_12_3.pdf.

21. Трюхан В. Нова філософія Європейської політики сусідства – шанс для України або чергова загроза? [Електронний ресурс] / В. Трюхан. – Режим доступу: www.sumynews.com/blogs/2063/nova-filosofiya-evropejskoyi-polityky-susidstva-shans-dlya-ukrayiny-abo-cherгова-zagroza?

22. Хабибулин А.Г. Правовые основы региональной власти (конституции, уставы, статуты). Субсидиарность – основа построения федеративного государства / А.Г. Хабибулин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/www.kazanfed.ru/actions/konfer6/doklad6/](http://www.kazanfed.ru/actions/konfer6/doklad6/).

23. Davies G. Subsidiarity: the wrong idea, in the wrong place, at the wrong time / G. Davies // Common Market Law Review. – 2006. – Vol. 43. – No. 1. – P. 63-84.

24. Peters J. National Parliaments and Subsidiarity: Think Twice / J. Peters // European Constitutional Law Review. – 2005. – Vol. 1. – P. 68-72.

25. Barber N.W. The Limited Modesty of Subsidiarity / N.W. Barber // European Law Journal. – 2005. – Vol. 11. – No. 3. – P. 308-325.

26. Bachtler J. Regional Policy in Europe: Which Way Forward? / J. Bachtler // Europe –Towards the Next Enlargement. – 1999.

27. Downes R. Regional De Davies G. Subsidiarity: the wrong idea, in the wrong place, at the wrong time / R. Downes, J. Bachtler // Common Market Law Review. –2006. – Vol.43. – No.1.– P.63-84.

28. Búrca G. (2000). De. Reappraising Subsidiarity's Significance After Amsterdam / G. Búrca Cambridge: Harvard Law School, Chalmers.

29. Dinan D. Ever Closer Union: An introduction to European Integration / D. Dinan. – L., 1999. – P.158.

30. Бусыгина И.М. Концептуальные основы европейского регионализма: проблемы европейского регионализма / И.М. Бусыгина // Доклады Института Европы РАН. – 1999. – № 61.

31. Subsidiarity within the European Community. – L., 1993. – P.71.

32. Хохлов И.И. Субсидиарность как принцип и механизм политики Евросоюза [Электронный ресурс]/ И.И. Хохлов. – Режим доступа: www.edu.ru/db/portal/e-library/00000045/Hohlov.pdf.

33. Taylor G. Germany: The subsidiarity principle / G. Taylor // International Journal of Constitutional Law. – 2006. – Vol. 4. – No. 1. – P. 115-116.

34. Dashwood A. The Relationship Between the Member States and the European Union / A. Dashwood / European Community // Common Market Law Review, 2004.

Надійшла до редакції 22.10.2014 р.